

**ԱՐԵՎԵԼԱՀՈՒՄԵԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՏԻՐՈՂ ԿՐՈՆԱ-
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ Է ԴԱՐԻ ՍԿԶԻՑ ՄԻՆԶԵՎ 633 Թ.**

ՍԱՐԳԻՍ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Քաղկեդոնի 451թ. ժողովի պատճառով առաջացած միջեկեղեցական վեճերն Արևելահռոմեական կայսրության ողջ տարածքում բազմաթիվ խնդիրներ են հարուցում՝ առաջացնելով թե՛ քաղաքական, թե՛ տնտեսական անկայուն վիճակ: Այս հանգամանքը ստիպում է կայսրության աշխարհիկ և հոգևոր ղեկավարներին կրոնաքաղաքական տարբեր եղանակներով վերամիավորել կայսրության տարածքի բոլոր ուղղությունների քրիստոնյաներին: Մինչև և դար կարող ենք նշել այսպիսի քաղաքականության երկու տարբերակներ, որոնք հաջողությամբ չեն պսակվում: Ելնելով է դարի առաջին կեսի պարսկա-բյուզանդական պատերազմի հետևանքով առաջացած կրոնաքաղաքական իրավիճակից՝ կայսրության ժամանակի ղեկավարները նախաձեռնում են միարարական նոր քաղաքականություն՝ հիմնված «միակամություն» վարդապետության վրա, որով ցանկանում էին կայսրության՝ պարսիկներից վերանվաճած արևելյան և հարավարևելյան նահանգների հակաքաղկեդոնականներին, ինչպես նաև Սասանյան Պարսկաստանի տարածքի նեստորականներին միավորել կայսերական եկեղեցու հետ՝ ամրապնդելով Կ. Պոլսի գերիշխանությունը ողջ քրիստոնեական աշխարհում:

Քանալի բառեր – Քաղկեդոնի ժողով, Հերակլիոս կայսր, Սերգիոս Կոստանդնուպոլսեցի, քաղկեդոնականություն, հակաքաղկեդոնականություն, միակամություն, կրոնական քաղաքականություն, պարսկա-բյուզանդական պատերազմ:

Քաղկեդոնի 451թ. ժողովի հետևանքով Ընդհանրական եկեղեցում տեղի ունեցած բաժանումից հետո Արևելահռոմեական կայսրության համար առաջանում են թե՛ տնտեսական և թե՛ քաղաքական լուրջ խնդիրներ, քանի որ նվիրապետական այն աթոռները, որոնք չընդունեցին Քաղկեդոնի վերոնշյալ ժողովի որոշումները, գտնվում էին կայսրության արևելյան և որոշ դեպքերում նույնիսկ սահմանային համարվող նահանգներում, որոնք ունեին ռազմավարական և տնտեսական կարևոր նշանակություն: Այս հանգամանքը հաճախ նրանց հզորագույն միջոց էր դարձնում կայսրության թշնամիների, մասնավորապես Սասանյան Պարսկաստանի, իսկ և դարի երկրորդ կեսից արդեն արաբների՝ դեպի Արևմուտք արշավանքների ժամանակ, բացի դրանից, ուղղակիորեն թուլացնում էր կայսրության միասնականությունն ու ներքին ամրությունը: Հետևաբար՝ արդեն Ե դարի երկրորդ կեսից Կ. Պոլսի իշխանությունները տարբեր միջոցներ են նախաձեռնում՝ եկեղեցական այս բաժանումը (սխիզմը) վերացնելու և կայսրության տարածքի բոլոր քրիստոնյաներին մեկ

ընդհանուր դավանանքի ներքո վերամիավորելու նպատակով¹:

Ե դարի երկրորդ կեսից մինչև Է դարի առաջին կեսն ընկած ժամանակահատվածում այս խնդրի լուծմանն ուղղված գործողություններն ընդհանուր առմամբ կարող ենք բաժանել երկու խմբի.

ա) դավանաբանական հարցերում զիջումների գնալով և կայսերական եկեղեցու պաշտոնական գրություններում Քաղկեդոնի ժողովը մոռացության մատնելով՝ քաղաքական գերակա դիրք հաստատել ոչ քաղկեդոնական բնակչություն ունեցող արևելյան և հարավարևելյան նահանգներում՝ պահպանելով կայսրության «ամբողջականությունը»: Այսպիսին էր Ջենոն կայսեր «Հենոտիկոնի» (482թ.)² վրա հիմնված քաղաքականությունը, որը շարունակվում է նաև Անաստաս Ա (491-518թթ.) կայսեր օրոք³, սակայն չի պսակվում երկարատև հաջողությամբ, քանի որ այսպիսի դիրքորոշմանը դեմ են դուրս գալիս հենց քաղկեդոնականները՝ համարելով, որ, մոռացության մատնելով Քաղկեդոնի ժողովի անունը և զիջումներ կատարելով դրա հակառակորդներին, «ուղղափառությունից» շեղվելու վտանգ է առաջանում:

բ) Կայսրության քաղկեդոնական և ոչ քաղկեդոնական հատվածները վերամիավորելու մյուս տարբերակը կապված է հիմնականում Հուստինոս Ա (518-527թթ.)⁴ և Հուստինիանոս Ա (527-565թթ.)⁵ կայսրերի անունների հետ, ովքեր փորձում էին ռազմական ուժով և կրոնական հալածանքների միջոցով հարկադրաբար քաղկեդոնականություն տարածել կայսրության ողջ տարածքում՝ այդպիսով ապահովելով դրա «ամբողջականությունը»: Միարարական

¹ Կայսրության հետքաղկեդոնյան միարարական քաղաքականության մասին տե՛ս **Lange C.** *Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel*. Tübingen, 2012, S. 170-288.

² **Grillmeier A.** *Jesus der Christus im Glauben der Kirche. Band 2/1. Das Konzil von Chalcedon (451). Rezeption und Widerspruch (451-518)*. Freiburg-Basel-Wien, 1991, S. 279-359. Հենոտիկոնի տեքստը (գերմ. թարգմանությամբ) տե՛ս նույն տեղում, էջ 285-287:

³ Անաստաս կայսեր վարած կրոնական քաղաքականության մասին տե՛ս **Lange C.** *Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel*, S. 202-263:

⁴ Նույն տեղում, էջ 263-288:

⁵ **Удальцова З. В.** Церковная политика Юстиниана. Народно-еретические движения в империи // *История Византии в трех томах. Том 1*. Москва, 1967, стр. 267-282. Հուստինիանոսի կողմից քաղկեդոնական դավանանքի «վերակենդանացման» գործում մեծագույն նշանակություն ունի Կ. Պոլսի 536թ. ժողովը (տե՛ս **Lange C.** *Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel*, S. 339-354):

քաղաքականության այս եղանակը նույնպես տևական հաջողություն չի ունենում, քանի որ կայսրության արևելյան նահանգների հակաքաղկեդոնական բնակչությունը կրոնաքաղաքական հալածանքների պատճառով աստելությամբ է լցվում ոչ միայն Կ. Պոլսի պատրիարքարանի հանդեպ, այլ նաև Արևելահռոմեական կայսրության քաղաքական իշխանության նկատմամբ:

Հետևաբար, ինչպես ցույց է տալիս պատմությունը, հետքաղկեդոնյան միարարական քաղաքականության այս երկու տարբերակներն էլ իրենց չեն արդարացնում և որոշ դեպքերում նույնիսկ ավելի են խորացնում եղած պառակտումը:

Դավանաբանական վեճերի հետևանքով առաջացած քաղաքական ու տնտեսական խնդիրները և դրանց լուծմանն ուղղված Կ. Պոլսի հոգևոր և աշխարհիկ իշխանությունների անհաջող փորձերը հատկապես զգալի են դառնում է դարի առաջին կեսին, երբ հեղաշրջման միջոցով Արևելահռոմեական կայսրության գահին բարձրանում է Փոկասը (602-610թթ.)⁶ բյուզանդական բանակի միջին աստիճանի զինվորականներից մեկը⁷, ում վարած քաղաքականությունը պատմիչները համարում են ամենադաժաններից մեկը⁸: Նրա իշխանության օրոք կայսերական եկեղեցու դեմ են դուրս գալիս նույնիսկ հրեաները⁹, որոնց բռնի քրիստոնեացնում էին կայսրության ողջ տարածքում¹⁰: Այս ամենին ավելանում են նաև ավարների և սլավոնական ցեղերի շարունակական հարձակումներն Արևելահռոմեական կայսրության արևմտյան հատվածում¹¹: Ստեղծված իրավիճակը հանգեցնում է համընդհանուր ըմբոստություն-

⁶ **Ostrogorsky G.** Geschichte des Byzantinischen Staates, Dritte, durchgearbeitete Auflage. München, 1963, S. 70; **Haldon J. F.** Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture. Cambridge, 1997, p. 36.

⁷ **Գեյցեր Հ.**, Համառոտութիւն բիւզանդական կայսրների պատմութեան, գերմաներենից թարգմանեց՝ Մեսրոպ վարդապետ Տէր Մովսիսեան, Վաղարշապատ, 1901, էջ 108; **Удалцова З. В.** Внутреннее и внешнее положение империи во второй половине VI-VII в. // История Византии в трех томах. Т. 1. Москва, 1967, стр. 358-360.

⁸ **Թեոփանես Խոստովանող**, թարգմանություն բնագրից, առաջաբան և ծանոթագրություններ՝ **Հրաչ Բարթիկյանի**, Օտար աղբյուրները հայերի մասին 13, բյուզանդական աղբյուրներ Դ, Երևան, 1983, էջ 4-12 (այսուհետ՝ **Թեոփանես Խոստովանող**):

⁹ **Նույն տեղում**, էջ 10:

¹⁰ **Ласкин Г.** Ираклий. Византийское государство в первой половине седьмого века, Харьков, 1889, стр. 9; **Owsepian G.** Die Entstehungsgeschichte des Monotheletismus nach ihren Quellen geprüft und dargestellt. Leipzig, 1897, S. 7.

¹¹ **Ostrogorsky G.** Geschichte des Byzantinischen Staates, Dritte, durchgearbeitete Auflage, S. 77-79.

ների, ինչի արդյունքում Փոկասին մահապատժի ենթարկելով՝ Կ. Պոլսում գահ է բարձրանում Հերակլիոս Ա-ը (610-641թթ.), ով մեծ հավանականությամբ հայկական ծագում ուներ¹²:

Դեռևս Փոկաս կայսեր գահակալության շրջանում՝ 604թ., Արևելահռոմեական կայսրության ներսում ծագած կրոնաքաղաքական և տնտեսական ծանր դրությունից օգտվելով՝ Կ. Պոլսի իշխանության դեմ արշավանք է սկսում Սասանյան Պարսկաստանի շահ Խոսրով Բ Փարվեզը (590-628թթ.), ինչի արդյունքում սկսվում է պատմության մեջ հայտնի վերջին պարսկա-բյուզանդական պատերազմը, որը տևում է շուրջ 25 տարի¹³: Կարճ ժամանակահատվածում պարսկական զորքերը նվաճում են Հայաստանի բյուզանդական հատվածն իր կենտրոն Թեոդոսուպոլիս/Կարինով (609թ.)¹⁴, այնուհետև՝ Եդեսիան և Միջագետքը (609/610թթ.)¹⁵, ասորական հոգևոր կենտրոն Անտիոքն ու Դամասկոսը (611-613թթ.)¹⁶: 614թ. պարսկական զորքերը գրավում են Երու-

¹² Այս մասին *տե՛ս Դիլ Շ.*, Բյուզանդիայի պատմության հիմնախնդիրները, ֆրանսերենից թարգմանեց՝ **Մակարյան Շ.**, առաջաբան և ծանոթագրություններ՝ **Բարթիկյան Հ.**, Երևան, 2005, էջ IX: Հատկապես կասկածից վեր է համարվում Հերակլիոս կայսեր հոր՝ Հերակլիոս Ավագի՝ հայկական տոհմից սերելու հանգամանքը: Ուսումնասիրողների մի մասին (**Васильев А. А.** Лекции по истории Византии. Т. I. Петроград, 1917, стр. 180; **Кулаковский Ю. А.** История Византии. Том III. Санкт-Петербург, 1996, стр. 19; **Toumanoff C.** *Caucasia and Byzantium. Traditio.* Т. 27, 1971, р. 135) այսպես մտածելու տեղիք է տվել Սեբեոսի (է դ.) այն վկայությունը, ըստ որի՝ հայկական Արշակունիների շառավիղները Կոստաս Բ կայսեր ազգականներն էին (Պատմութիւն **Սեբեոսի** եպիսկոպոսի ի Հերակլին, Թիֆլիս, 1913, էջ 188), իսկ մյուս մասն էլ (**Խարանիս Պ.**, Հայերը Բիզանդական կայսրութեան մէջ: Թարգմանեց՝ **Հայկ Պէրպէրեան**, Վիեննա, 1966 (Ազգային մատենադարան, հտ. ՃՂԹ), էջ 27; **Kaegi W. E.** *Heraclius. Emperor of Byzantium.* Cambridge, 2003, р. 21) այսպես են մտածում՝ հիմնվելով Թեոփիլակտ Սիմոկատայի (է դ. սկիզբ) հայտնած տեղեկության վրա, որտեղ նշվում է Հերակլիոս Ավագի՝ հայկական քաղաքից սերելու հանգամանքը (**Симоката Феофилакт.** История. Вступительная статья Н. В. Пигулевской, перевод С. П. Конгратьева, примечания К. А. Осиповой. Москва, 1957, стр. 71): Այս մասին *տե՛ս նաև Իսկանյան Վ. Կ.*, Հայ-բյուզանդական հարաբերությունները IV-VII դդ., Երևան, 1991, ծանոթ. 1, էջ 429:

¹³ **Кулаковский Ю. А.** История Византии, стр. 7.

¹⁴ **Kaegi W. E.** *Heraclius. Emperor of Byzantium*, р. 67: Կաեգին նշում է, որ 609-610թթ. հավանաբար այստեղի հայկական բնակչությունը բռնազաղթում է Էկբատան (Համադան):

¹⁵ **Пигулевская Н. В.** Византия и Иран на рубеже VI и VII веков. Москва, 1946, стр. 195; **Колесников А. И.** Иран в начале VII века // Палестинский сборник, выпуск 22 (85), Ленинград, 1970, стр. 80-81; **Kaegi W. E.** *Heraclius. Emperor of Byzantium*, р. 67.

¹⁶ **Пигулевская Н. В.** Византия и Иран на рубеже VI и VII веков, стр. 196-198; **Kaegi W. E.**

սաղեմը՝ գերեվարելով Տիրոջ կենարար Խաչափայտը և Ջաքարիա պատրիարքին¹⁷, իսկ մինչև 619թ.՝ Ալեքսանդրիայի նվաճումով, նրանց տիրապետության տակ է անցնում ողջ Եգիպտոսը¹⁸: Արևելյան այս նահանգների կորստով կայսրությունը տնտեսական ճգնաժամի մեջ է ընկնում, իսկ Եգիպտոսի կորստով Կ. Պոլիսը զրկվում է հացի իր հիմնական աղբյուրից¹⁹:

Կայսրության համար այսպիսի դժվարին պայմաններում գալով իշխանության՝ առաջին գործողությունը, որ Հերակլիոս Ա-ը փորձում է կատարել, Պարսկաստանի հետ խաղաղության դաշինք կնքելն էր, ինչը չի հաջողվում նրան²⁰, ուստի ստեղծված իրավիճակից միակ ելքը պարսիկների դեմ խոշոր ռազմական գործողությամբ հանդես գալն էր: Սակայն Կ. Պոլսի իշխանության համար արդեն անվիճելի էր այն փաստը, որ առանց ներքին կրոնաքաղաքական ռազմավարության վերանայման և պետության կառավարման համակարգի վերակազմության կայսրությունն ուղղակի կփլուզվի:

Ավարների խաքանի (առաջնորդի) հետ խաղաղության դաշինք կնքելուց հետո (620 թ.)²¹ համեմատաբար կարգավորելով կայսրության արևմտյան հատվածներում տիրող դրությունը՝ Հերակլիոս կայսրը ձեռնամուխ է լինում հակապարսկական արշավանքի կազմակերպմանը: Նախ նա հայտարարում է, որ անձամբ է առաջնորդելու բանակը սպասվելիք արշավանքի ժամանակ, ինչն աննախադեպ երևույթ էր Արևելահռոմեական կայսրության վերջին երկու հարյուր տարվա պատմության համար²²: Ապա, հայտարարելով նոր զորահա-

Heraclius. Emperor of Byzantium, p. 76-78.

¹⁷ Ласкин Г. Ираклий. Византийское государство в первой половине седьмого века, стр. 34, 35; Кулаковский Ю. А. История Византии, стр. 35, 36; Пигулевская Н. В. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков, стр. 199, 200; Колесников А. И. Иран в начале VII века, стр. 81.

¹⁸ Պարսիկների կողմից Եգիպտոսն ամբողջությամբ նվաճվել է մինչև 619թ., իսկ Ալեքսանդրիայի նվաճումը հավանաբար տեղի է ունեցել 617/618 թթ. (այս մասին *տե՛ս* Nöldeke T. Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden aus der Arabischen Chronik des Tabari. Leyden, 1879, S. 291-292; Пигулевская Н. В. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков, стр. 203, 204; Колесников А. И. Иран в начале VII века, стр. 81; Kaegi W. E. Heraclius. Emperor of Byzantium, p. 91-93):

¹⁹ Ostrogorsky G. Geschichte des Byzantinischen Staates, Dritte, durchgearbeitete Auflage, S. 79.

²⁰ Пигулевская Н. В. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков, стр. 198.

²¹ Ласкин Г. Ираклий. Византийское государство в первой половине седьмого века, стр. 40.

²² Кулаковский Ю. А. История Византии, стр. 57.

վաթ²³, կայսրը բանակը բաժանում է այսպես կոչված «թեմերի»²⁴ հիմք դնելով կայսրության ռազմական ողջ ուժի կառավարման նոր համակարգի, որից հետո, ավարտելով վերակազմավորված զորամիավորումների մարզումները, 622թ. սկսում է բուն արշավանքը²⁵:

Հերակլիոս կայսեր նախաձեռնած հակապարսկական արշավանքներն ընթացել են երեք հիմնական փուլերով²⁶: Առաջին արշավանքը տեղի է ունեցել 622-623թթ.²⁷, որի ընթացքում կայսրության զորքն անցնում է Փոքր Ասիա, որտեղ վերակազմավորվելուց հետո ներխուժում է Կապադովկիա և, մի քանի հաջող մարտեր վարելով պարսից զորավար Շահրբարազի գլխավորած զորախմբերի դեմ, Հայաստանի վրայով հասնում է Ատրպատական՝ հետ նվաճելով Թեոդոսուպոլիս/Կարինը²⁸: Երկրորդ արշավանքը սկսվում է 623/24թթ. և ավարտվում 625/26-ին²⁹ ուղեկցվելով ծանր մարտերով, որոնց հիմնական ռազմաբեմը Հայաստանի պարսկական հատվածն էր և Աղվանքը³⁰: Գրեթե բոլոր մարտերում հաղթանակ տանելով՝ Արևելահռոմեական կայսրության զորքը 626 թ. Հերակլիոս կայսեր գլխավորությամբ շարժվում է Լազիկա (Կոլխիդա)³¹ վերադասավորվելու և բուն պարսկական տարածքի խորքը շարժվե-

²³ Նոր զորահավաքը և հակապարսկական արշավանքն առհասարակ հնարավոր է լինում իրականացնել կայսերական եկեղեցու կողմից նվիրաբերված ոսկով և արծաթով, ինչը կատարվում է Կ. Պոլսի Սերգիոս պատրիարքի (610-638 թթ.) նախաձեռնությամբ (Beck H.-G. Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich. Göttingen, 1980, S. 55):

²⁴ Ласкин Г. Ираклий. Византийское государство въ первой половине седьмого века, стр. 100, 101; Gelzer H. Die Genesis der Byzantinischen Themenverfassungen. Leipzig, 1899, S. 9-10; Ensslin, Der Kaiser Herakleios und die Themenverfassung // Byzantinische Zeitschrift, Band 46, Leipzig, 1953, S. 362-368.

²⁵ Gerland E. Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios // Byzantinische Zeitschrift, Band 3, Leipzig, 1894, S. 330-373; Манандян Я. А. Маршруты персидских походов императора Ираклия // Византийский Временник, том III, ис. 1949, г. 1950, стр. 133-153.

²⁶ Այս մասին մանրամասն տե՛ս E. Gerland. Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios:

²⁷ Gerland E. Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios, S. 330, 331, 339, 340, 348; Манандян Я. А. Маршруты персидских походов императора Ираклия, стр. 134.

²⁸ Манандян Я. А. Маршруты персидских походов императора Ираклия, стр. 134-136.

²⁹ Gerland E. Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios, S. 339, 348-362.

³⁰ Манандян Я. А. Маршруты персидских походов императора Ираклия, стр. 136-146.

³¹ Մանանդյանն այս տարածքի հնարավոր տեղակայումը համարում է Տրապիզոնի նահանգում (Манандян Я.А. Маршруты персидских походов императора Ираклия, стр. 148):

լու համար³²: Արշավանքների երրորդ փուլը սկսում է 626թ. երկրորդ կեսին և ավարտվում 628թ.՝ Խոսրով Բ Փարվեզի մահվամբ և Սասանյան Պարսկաստանի պարտությամբ³³, ինչի արդյունքում Հերակլիոս կայսրը վերադարձնում է պարսիկների կողմից նվաճված արևելյան նահանգները: 629/30թ. նա մեծ շուքով Երուսաղեմ է վերադարձնում նաև Տիրոջ՝ Տիգրանում պահվող Խաչափայտը³⁴:

Հերակլիոս կայսեր հակապարսկական արշավանքները կարևորագույն նշանակություն ունեցան նաև ոչ քաղկեդոնական եկեղեցիների հետ միջդավանաբանական երկխոսություն սկսելու տեսանկյունից, ինչի արդյունքում սկզբնավորվում է Արևելահռոմեական կայսրության նոր միարարական քաղաքականությունը՝ հիմնված ի Քրիստոս «մի ներգործություն» (μία ενέργεια), այնուհետև «մի կամք» (μία θέλημα) (638թ.-ից) դավանելու վարդապետությունների վրա:

Մինչև 633թ. Կ. Պոլսի վարած միարարական-կրոնական քաղաքականության հիմքում ընկած էր «մի ներգործություն» (μία ενέργεια) սահմանումը: Այս ընթացքն ընդհանուր առմամբ կարող ենք բաժանել երկու փուլի.

ա) նախապատրաստական փուլ, երբ Հերակլիոս կայսրը, անձամբ գլխավորելով բյուզանդական զորամիավորումները հակապարսկական արշավանքների ժամանակ, հնարավորություն է ունենում արևելյան նահանգներում հանդիպելու և դավանաբանական տարբեր վիճելի հարցեր քննարկելու տեղի ոչ քաղկեդոնական ու քաղկեդոնամետ հոգևոր առաջնորդների հետ՝ փորձելով իր կողմը գրավել նրանց³⁵: Այս փուլին և առհասարակ է դ. առաջին կեսին Արևելահռոմեական կայսրության վարած միարարական քաղաքականության ողջ ընթացքին իր գործուն մասնակցությունն ունեւ Կ. Պոլսի Սերգիոս Ա պատրիարքը (610-638թթ.), ով դեպի Պարսկաստան արշավանքից առաջ (616-618թթ.) արդեն նամակագրական կապի մեջ էր Եգիպտոսի և Պաղեստինի ազդեցիկ որոշ վանականների հետ, որոնցից խնդրում էր իրեն ուղարկել հայրաբանական վկայություններ և ապացույցներ «մի ներգործություն» սահմանման ուղղադավանության վերաբերյալ³⁶: Այս հանգամանքը ցույց է տալիս,

³² Նույն տեղում, էջ 146, 147:

³³ Gerland E. Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios, S. 339, 362-373.

³⁴ Кулаковский Ю. А. История Византии, стр. 111-115.

³⁵ Lange C. Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 545-553.

³⁶ Սերգիոս պատրիարքի և Արևելքի քաղկեդոնական և ոչ քաղկեդոնական որոշ եպիս-

որ հակապարսկական արշավանքների ընթացքում Հերակլիոս կայսեր վարած միջդավանաբանական բանակցությունները նախապես ծրագրված էին:

բ) Հակաքաղկեդոնականների հետ եկեղեցական միություն հաստատելու փուլ: Սասանյան Պարսկաստանին պարտության մատնելուց և Տիրոջ կենարար Իսաչափայտը Երուսաղեմ վերադարձնելուց հետո (629/30թթ.)³⁷ Հերակլիոս կայսրը ձեռնամուխ է լինում ոչ քաղկեդոնական եկեղեցիները կայսերական եկեղեցու հետ միավորելու բուն գործընթացին, որի ընթացքում կայսերական եկեղեցու ներկայացուցիչների և ոչ քաղկեդոնական եկեղեցիների եպիսկոպոսների միջև Հալեպում (630թ.)³⁷, Հիերապոլսում (630/31թթ.)³⁸, Ալեքսանդրիայում (633թ.)³⁹ և Թեոդոսուպոլիս/Կարինում (633 թ.)⁴⁰ տեղի են ունենում շուրջ չորս հանդիպում-ժողովներ, որոնցից երեքը Հերակլիոս կայսեր մասնակցությամբ:

կոպոսների այս նամակագրության մասին հայտնում է «մի ներգործություն» և «մի կամք» սահմանումների ամենահայտնի հակառակորդը՝ Մաքսիմոս Խոստովանողը (Է դ.) (**Диспут с Пирром**, Прп. Максим Исповедник и христологические споры VII столетия. Москва, 2004, հունարեն տեքստը՝ էջ 206-208, ռուսերեն թարգմանությունը՝ էջ 207-209): Այս նամակագրության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Winkelman F.** Der monenergetisch-monotheletische Streit // Berliner Byzantinistische Studien, Band 6, Frankfurt am Main, 2001, S. 52-55.

³⁷ **Dietmar W. Winkler.** Ostsyrische Christentum, Untersuchungen zu Christologie, Ekklesiologie und zu den ökumenischen Beziehungen der Assyrischen Kirche des Ostens // Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte, Band 26, Münster, 2003, S. 101-102; **Lange C.** Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 566-570:

³⁸ **Lange C.** Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 553-566: Գ. Հովսեփյանը Հիերապոլսում տեղի ունեցած այս երկխոսության թվական է համարում 634-ը, ինչը դեռ ճշգրտման կարիք ունի (**Owsepian G.**, նշվ. աշխ., էջ 31): Այս մասին տե՛ս նաև **Տէր-Մինասեանց Ե.**, Հայոց եկեղեցու յարաբերութիւնները Ասորոց եկեղեցիների հետ (հայկական եւ ասորական աղբիւրների համաձայն), Բ հրատարակութիւն, Ս. Էջմիածին, 2009, էջ 134-136:

³⁹ Այս ժողովի մասին տե՛ս **Hefele C. J.** Conciliengeschichte. nach den Quellen bearbeitet. III Band. Freiburg, 1877, S. 137-140; **Owsepian G.** Die Entstehungsgeschichte des Monotheletismus nach ihren Quellen geprüft und dargestellt. Leipzig, 1897, S. 47; **Кулаковский Ю. А.** История Византии, стр. 127-128; **Beck H.-G.** Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich, S. 56; **Winkelman F.** Der monenergetisch-monotheletische Streit, S. 66-67; **Lange C.** Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 575-581:

⁴⁰ Այս մասին տե՛ս **Մելքոնյան Ս.**, Թեոդոսուպոլիս-Կարինի ժողովի թվականի հարցի շուրջ, «Տարեգիրք» գիտական հոդվածների ժողովածու, հ. Ժ, Երևան, 2015, էջ 171-185:

РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ВОСТОЧНО-РИМСКОЙ ИМПЕРИИ С НАЧАЛА VII В. ДО 633 Г.

САРГИС МЕЛКОНЯН

Межцерковные споры из-за Халкидонского собора 451 г. Синицировали политические и экономические проблемы в Восточно-Римской империи. Эти проблемы вынуждают религиозных и политических лидеров империи различными религиозно-политическими способами воссоединить все христианские направления на территории Восточно-Римской империи. До VII в. мы можем выделить два таких политических явления, у которых исход не положительный. Исходя из религиозно-политической ситуации после персидско-византийской войны первой половины VII в., руководители империи того времени предпринимают новую униональную политику, в основе которого лежала «монофелитская» доктрина. Этим они хотели антихалкидонитов восточных и юго-восточных провинций империи, а также несторианцев Сасанидской Персии объединить с имперской церковью, тем самым укрепляя господство Константинополя во всем христианском мире.

Ключевые слова – Халкидонский собор, император Ираклий, Сергей Константинопольский, халкидонитство, антихалкидонитство, монофелитство, религиозная политика, персидско-византийская война.

RELIGIO-POLITICAL SITUATION IN THE EASTERN ROMAN EMPIRE (FROM THE BEGINNING OF THE 7TH CENTURY TO 633)

SARGIS MELKONYAN

The interchurch disputes arisen over the Council of Chalcedon in 451 give rise to numerous problems causing a state of political and economic instability throughout the entire territory of the Eastern Roman Empire. This circumstance makes the secular and spiritual leaders of the empire in different religio-political ways reunite the Christians of all groups of the empire. Up till the 7th century two alternate policies of the kind with no success can be mentioned. Considering the religio-political situation in the first half of the century, the leaders of the Empire initiated a new policy based on the doctrine of “Monothelism”. With this they sought to unite the anti-Chalcedons of the Eastern and Southeastern regained provinces as well as the Nestorians of Sassanid Persia with the Imperial Church, thus strengthening Constantinople's domination throughout the Christian world.

Key words – The Council of Chalcedon, Emperor Heraclius, Sergius I of Constantinople, Chalcedonism, anti-Chalcedonism, Monothelism, religious policy, Persian-Byzantine war.